

A Teleki-Énekeskönyv.

— Barakonyi Ferencz költeményei. —

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

II.

Hogy a fölvetett kérdésre választ kaphassunk, magát a kéziratot kell vallatóra fognunk. Mert ezek a kéziratok rendszerint csak addig zárkoztak, míg saját nyelvökön nem szólunk hozzájuk. Ezeknek majdnem mindenike több, mint a mai kézirat szokott lenni. Nem pusztán annak emléke, mit szerzőjük rájuk bízott, hanem egyben annak a bizalmas és benső összeköttetésnek is, melyben írójukkal álltak. A XVII. század még nem járatta le az írást és a költészetet még nem tette általánossá. Ezért a kézirat és az író még mindig közel állanak egymáshoz. Nem ugyan abban a naiv, megható és jámbor közelségben, mint a megelőző XVI. században, de azért bizalmas és meghitt viszonyuk még a régi hagyomány erejét mutatja. A XVI. század írója műveiben sűrűen állít emléket magának és írói munkásságának, mikor a versek főiben nevét, a szerzetetés körülményeit, gyakran egészen közvetlen líraisággal elrejtí, vagy mikor énekébe ilyen alanyi kitéréseket szövöget. A XVII. század írói már ágítanak a hagyomány erején s a szokás hatalmán, de teljesen nem szakítanak vele. Részint, mert nem mernek vagy nem akarnak eltérni a jó szokástól, részint mert jól esik nekik az a belső öröm, mely foglalkozásuk közben eltöltí és melynek kifejezésére és tulajdonuk háborítatlan megőrzésére egyéni viszonyaikat írják meg. Ezek szinte mesterjegyek gyanánt tekinthetők vagy a tulajdont igazoló hitelesítési záradékoknak. Bár a maguk idejében az író személyére és a szerzés körülményeire vonatkozó bizalmas közlések voltak, ma a hiteles forrás jelentőségére emelkedtek. A Radványi-kódexnek ily értékű adalékai nélkül alig lehetett volna Balassa Bálint szerelmeit tisztázni, a Teleki-Énekeskönyv szerzőjének kitérére is első sorban a kéziratot kell megszólaltatni.

A kézirat külső kiállításában és belső jellemző vonásaival egyaránt igazolja, hogy egy kéztől és egy írótól való, így előzetesen is föl lehet tenni, hogy írójáról valami fölvilágosítást fog tartalmazni. Az itt-ott meg-megbúvó alanyi vonásokat mellőzve, vagy később fejtegetve, föltűnik a

második ének versfőinek értelme, mely szerint: „Barakoni Ferencz Monaki Susánnától búcsúzik“. A búcsúzó poéta olyan család tagja gyanánt lép elénk, mely nemzeti irodalmunk és főként líránk történetében már szerzett magának némi érdemet.

Két Barakonyiról tudjuk, hogy irodalmunknak szolgálatot tettek. Az első az a László volt, ki Balassa Bálint verseit lemásolta;¹ a második, szintén László, a XVII. század végén, vagy a következő elején, a maga korában híres *Nyúl-éneket* írta. Sőt maga Ferencz sem volt előttünk egészen ismeretlen.

Barakonyi Ferencz nevét ismerjük ama Zrinyit dicsőítő és halálát sirató énekből, mely alá nevét jegyezte, sőt ismerjük a Vásárhelyi Énekeskönyvnek egyik éneke versfőiből is. Az első: *Római bölcsenek régi fejedelme* kezdetű ének a kolozsvári ev. ref. kollégium könyvtárának egyik könyvében maradt ránk,² a második Barakonyiéának bizonyúl, ha az ének kezdő sora első betűjét és a versfőket helyreigazítjuk.³

A két Barakonyi Ferencz azonosságának megállapítására azonban a kronológia nem bizonyúl alkalmasnak. Mert a második helyen említett vers dátuma, ha ugyan helyes, 1628, az első helyen jelzetté: 1674. Ha a két évszámot egy író működése határjelzőiül vesszük, 46 esztendő írói munkásságról kellene szólanunk. Tudva azt, hogy a Barakonyiak családjában csakugyan volt két Ferencz, kik közül az első már a XVI. század végén tekintélyes és közszolgálatban álló úr volt, a második pedig a XVII. század utolsó negyedében még forgatta a pennát, két föltevés között kell választanunk. Vagy azt kell hinnünk, hogy mindkettő poéta volt, vagy azt, hogy a Vásárhelyi Énekeskönyv dátuma hibás. Ez utóbbit annál könnyebben tehetjük föl, mert I. Ferencz íróságára semmi bizonyítékunk idáig nincs, meg aztán az ének maga is

¹ *Századok*, 1879. Toldalék, 97. l.

² Az Ádriai Tengernek Syrénája, Bécs, 1651.

³ A CIX. ének kezdete: *Rítúl meghervadt, Kéntúl elbágyadt, Nagy szűszakadván egy árva* első betűje a kéziratban hibásan van, mert nem *Rítúl*, hanem *Bítúl* volna helyesen. A másoló ugyanis sok helyütt rosszul olvasott s mivel előtte a *B* és az *R* jelentősége nem tűnt föl, mivel a szeme előtt levő szövegben sem vette észre, hogy itt a gondolatnak párhuzamossága van: egyszerűen *R*-t írt a helyes *B* hibás olvasása miatt. A versfők ez énekekben a következő forszított nevet adják: *Rarankzi*, vagyis *Barankzi*. Tudva azt, hogy a Vásárhelyi-kódex írója sok helyütt hibásan másolt, könnyen lehet a két betű fölcserelését is másolási hibának tartani; tudva azt is, hogy az egyes énekek az idő folyamán milyen nagy változásokon mentek köröszttül, és főként tudva, hogy az énekeskönyv írója, Vásárhelyi Péter, még az ismert és hiteles szövegekhez képest is milyen hiányos és hibás szövegeket adott, a jelzett versfőkben rejlő név teljes alakját könnyen visszaállíthatjuk BARAKONi ferencZ *Irtava*. Mert hiszen a név jellemző befű megvannak a rövidített versfőkben s a szakaszok rendezése után a mutatkozó eltérést s a helyreállítás íogosult voltát hamosan igazolni lehet.

azt látszik figyelmünkbe ajánlani, hogy a benne hullámzó érzés az ifjabb, (II) Ferencz, korához és hajlamához jobban illik. E föltevésünkben csak megerősíthet az a viszony is, melyben a Vásárhelyi Énekeskönyv a Teleki-féléhez áll. Annak írója jól ismerhette Barakonyi műveit, mert hiszen a Teleki-féléből hét éneket teljesen átvett, azaz a kettőben hét ének közös, több között meg feltűnő rokonság észlelhető. Viszont e találkozásokból az is kitűnik, hogy a Vásárhelyi Énekeskönyv szövege rendesen rosszabb, mint a Teleki-féléé. Így tehát arra is szolgáltat bizonyítékot, hogy amaz szöveg tekintetében nem föltétlenül megbízható.

A kézirat második énekében rejlő név ellen ezek alapján alig lehet kifogást tenni, mert a XVII. században élt egy Barakonyi Ferencz, ki a pennát forgatta. Nem nehéz tovább menve, azt is megállapítani, hogy ez a poéta azonos az *Egynehány Szép Rhythmusok* írójával. Hivatkozva azokra a jellemző vonásokra, melyek alapján a kéziratot egy kéz és egy író munkájának ismertük meg, tehát a kötetet az író kezeirésének minősítettük, a Zrinyit sirató vers hitelességével az író azonosságát is meg lehet állapítani. Tekintetbe kell azonban venni, hogy az 1674-ben írt vers írása és az 1658—1665 között készült könyv írása közé 16, illetőleg 9 esztendő esik, hogy az öregedő ember természet szerint vet öregebb bötűt, hogy a fogalmazó és a másoló kezejárása között is rendesen van különbség. És csakugyan a kéziratnak első levelein látható írás, mely egy rendszeresen készült másolat benyomását teszi, közelebb áll a Zrinyis vers írásához. Jellemző nagy bötűit azonban fogalmazványaiában sem tagadhatja meg. Lesz alkalmunk arról szólni, hogy a kötetben mutatkozó és az író érintő és érdeklő egyes vonások sem mondanak ellent annak az egyéniségnek, melyet Barakonyi Ferencz alakjáról meg lehet rajzolni. Nem lesz nehéz föltenni, hogy az a három Barakonyi Ferencz, kiről a XVII. század derekán kelt költői emlékeink szólanak, egy író és így a Teleki-Énekeskönyvnek második énekében magát megnevező poéta azonos azzal, ki a Vásárhelyi-kódexnek hivatkozott énekét írta és ki Torna várában, unokája születése táján, Zrinyit sirató versét papirosra vetette. Nem nehéz föltenni, hogy a jelzett énekeskönyv Barakonyié s hogy a benne foglalt énekek tőle valók.

A Barakonyiak kétségtelen és hiteles emlékeink szerint a XV. században tűnnek föl. 1453-ból egy Dénes nevét ismerjük,¹ a család magát a torna-megyei Barakontól nevezte és két századot felölelő szereplésében ez ősi és nevet adó birtok minden örökösödési pörben szerepel. 1521-ből egy Bálintot említenek forrásaink,² kit másként Czéczei de Barakon néven neveznek. Ennek fiai, Bartolomeus, Petrus és Filippus

¹ Melléthei *Barna* Mihály gyűjteményében XII. köt. *Kozma*-családra vonatkozó regeszták között. M. Nemz. Múzeum.

² Rajcsányi-gyűjteményben a *Czéczey*-családra vonatkozó regeszták között.

azonban nyom nélkül tűnnek el. 1560-tól kezdve sűrűbben találkozunk nevökkel és pöreikkel, mikor egy Balázsnak úgy látszik örököseit, özvegyét és testvéreit: Pált, Dénest, és oldalági rokonait: Becskeházi Szabó Antalt, Balajthy Györgyöt Barakony, Becskeháza, torna-megyei, és Nagy Damak borsod-megyei részjóságikba iktatják.¹ 1465-ből említik Demeter², ennek fiait: Mártont, Pétert, Albertet és Györgyöt, valamint leányát, Krisztinát, ki Sarnyai(?) Pálhoz ment feleségül. Említenek egy Jánost is 1560 tájáról, de a családdal való közelebbi kapcsolatát nem tudják. Csak annyi látszik bizonyosnak, hogy e Jánosnak, az előbb nevezett Demeternek és az 1590-ben Nikápolyban meghalt Lászlónak³ ezentúl nyomuk vész és valószínűleg igaza van annak a följegyzésnek, hogy 1611-ben ezen az ágon vagy izeken és fi részén a család kihalt.⁴ Csak név szerint említenek 1587-ből egy Mátét,⁵ kinek közelebbi összeköttetése szintén homályos. Tisztábban kezdünk látni az 1593-ból említett Balázs körül, ki a ielzett évben Torna vára prefektusa és (talán később) honti alispán volt.⁶

Ettől a Balázstól kezdve már családfát is tudunk összeállítani.⁷ Két

¹ U. o. XVI. kötet. Jászói Elenchus. Fasc. 14.

² U. o. XVI. kötet. Jászói Elenchus. Fasc. 13.

³ Tört. Tár. 1880. évf. 647. l. Szamosközi történeti maradványaiból.

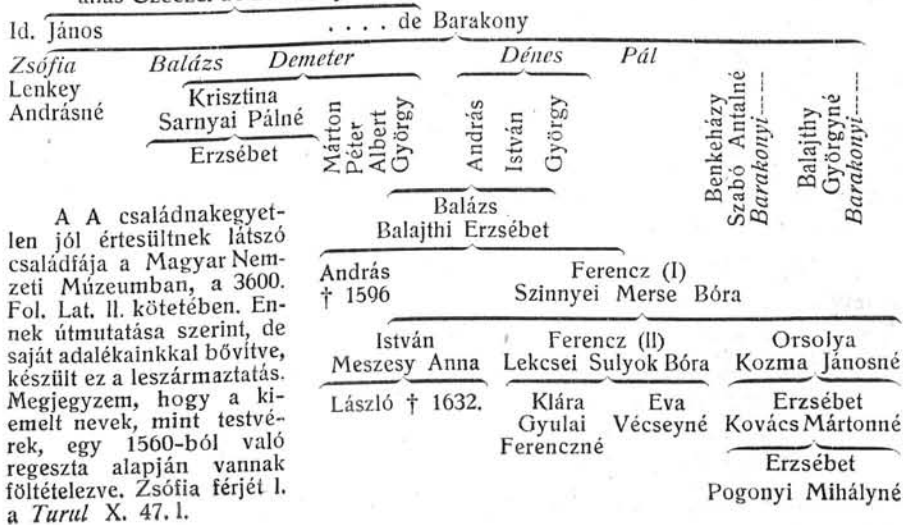
⁴ Melléthei *Barna* Mihály gyűjteményében.

⁵ Rajcsányi gyűjteményében. Elenchus Convent Jászóvár; Tom. XVI. Fasc. 19.

⁶ U. o. Tom. XVI. Fasc. 19.

Nro. 87.

⁷ Barakonyi de eadem
 Barakonyi de eadem
 (Valentínus Barakonyi)
 alias Czéczei de Barakony

fia közül András 1596-ban meghalt, a másik fia, Ferencz, (I), nőül vette Szinyei-Merse Borbálát, ki állítólag ugyanabban az évben született, mikor András, úgy látszik, kis korában meghalt. Erről az évről egy regesztánk még együtt említi a két testvért, mikor őket Bereth, abaúji községbeli birtokukba beiktatják. Azután már csak Ferenczről szólnak a családtörténeti följegyzések. 1611-ben beiktatják a Barakonyi János és Dénes magvaszakadtával megürült Barakony, Becskeháza, Szőkeháza, Balajth és Lak községekben birt részjóságokba; 1622-ben a kihalt Nádasdi Márton birtokába, Nádasdba; 1627-ben Cserna-faluban mint birtokos, van említve.

Ennek a Ferencznek két fia és egy leánya volt. Az utóbbi Orsolya Kozma János felesége lett; egyetlen leányuk, Erzsébet, Kovács Mártonné, egyetlen unokája, kit anyja nevéen szintén Erzsébetnek híttak, Pogonyi Mihályné s a család ez ága később a Pethőkkel, Vecseyekkel, Marthonokkal, Horváthokkal stb. került rokoni összeköttetésbe.

Ferencz legidősebb gyermeke, első szülött fia István, Meszesy (talán Mezösy) Annát vette el, ennek egy fia volt, László, kiről föl van jegyezve, hogy 1632-ben meghalt. A család tehát ezen az ágon is kihalt. Középső gyermeke volt Ferencz, (II.), kinek felesége lekcsei Sulyok Borbála volt. Házasságukból két leányuk született, Éva, ki egy Vecseyhez ment nőül és Klára, kit a később grófságra emelt Gyulai Ferencz vett el, 1669-ben. A második fiú ágán kihalt a család, úgy, hogy a XVII. sz. derekától már csak Erdélyben él egy Barakonyi család, de ennek a tornaiakkal való összeköttetéséről semmi világosan szóló adatunk nincsen. Egy dolog bizonyos, hogy összeköttetésök volt, mert Ferencz költészetében Erdély, a Barakonyiak köre, világa is szerepet játszott. A negyedik ének és a 44-ik egyenesen erre utalnak.

Az erdélyi Barakonyiak között két nemesség szerzőt ismerünk, Pétert és Istvánt.

Péter 1621 december 11-én Bethlen Gábortól kapott nemességet. Czimere majdnem azonos a magyarországiakéval, melyet I. Ferencznek 1620-ból való pecsétgyűrűje után *Siebmacher* közölt. Azzal a különbséggel mégis, hogy Ferenczében a koronás aranyoroszlántól jobbra s balra a paízs felső sarkaiban egy-egy hat tollú csillag van, mi a Péteréből hiányzik. Ezt a Pétert a magyarországi családfán elhelyezni nem tudjuk, de mégis bizonyosnak mondhatjuk, hogy közülök szakadt Erdélybe. Ha eszünkbe jut, hogy Péter nemesi levele Szathmármegye levéltárában maradt ránk; éreznünk kell az összeköttetést is. Mert a Barakonyiak ugyan Torna vármegyéből származnak, de családi összeköttetésük révén Abaúj, Szabolcs és Szathmár megyékben is birtokosok és szereplők voltak. Ha arra gondolnak, hogy Bethlen Gábor 1621-ben adta neki a magyarországi család czímerével majdnem azonos czímet,

a külsőségben megtalálhatják azt a fonalat, mely őt a magyarországi atyafisághoz fűzte. De egyben meg kell látnunk azt is, hogy ez a fonal elszakadt. Mert a magyarországi Barakonyiak a XVI. és XVII. századok találkozásán szereplő alakjaikban a királypárti u. n. Alsó Magyarország dolgát vitték. Balázs tornai prefektus, honti alispán, Ferencz katona, a császári seregben szolgál s Spandau ezredes kommandója alatt áll;¹ lehet, hogy királyukon kívül vallásukhoz is hívek maradtak, legalább eddig semmi nyoma nincs annak, hogy az új hit követői lettek volna. — Mindezek olyan jelenségek, melyekkel a kálvinista erdélyi fejedelem által nemességre emelt Barakonyi Péternek politikai és vallási fölfogása ellenkezni látszik. S a másik nemesség szerző, Barakonyi István, ki előnevét is magával hozta s II. Rákóczy Györgytől 1655 július 11-én kelt czimeres levéllel kapott nemességet,² kinek nemes levelét Bereg vármegye levéltárából is ismerjük, kit a magyarországi családfán szintén nem tudunk elhelyezni, ilyen politikai és vallási fölfogásúnak vélünk. Az erdélyi fejedelmek tehát nemcsak szívesen látták őket, hanem ki is tüntették. Bizonyára hasznos szolgálataik elismeréséül s minden valószínűség szerint kárpótlásul azért, a mit otthon elhagytak s azért, a mi őket hazúlról elkergette.

E két Barakonyinak Erdélybe való átmenetele mögött nem volna méltányos csupán azt keresni és meglátni, mit e korban gyakran tapasztalunk, hogy sűrűbb füstű konyháért változtatnak otthont és fejedelmet. Az a tapasztalás, hogy a magyar családfán helyök nincs, hogy a királypárti Barakonyiak mellett és pártfogásuk alatt ismeretlenül maradtak, hogy új hazát és fejedelmet kerestek és találtak, arra engednek következtetni, hogy elszakadásuk okai helyzetük szűkösségén kívül, éles családi, politikai és vallási ellentétek lehettek. A magyarság elégtelenei ekkor tömegesen pártoltak át Erdélybe, hol a politikai és vallási szabadság levegőjét remélhették.

Az erdélyiek között még egy Barakonyit találunk, Sámuelet, ki a XVII. század derekán kezd fölűnni s vérével és eszével egyaránt szolgálja új hazáját. Ennek atyja János, szintén ismeretlen a magyar családfán, de hogy őt is az az elszakadt fonal köthette hozzá, mely Pétert és Istvánt, szinte bizonyosnak látszik. Ő róla azonban már többet tudunk, családjáról és szerepéről több adatunk van.

Barakonyi Sámuel Barakonyi Jánosnak és nejének Szilágyi Erzsébetnek első szülött fia,³ ki testvérével, Jánossal Kemény János táborában szolgált és 1658-ban, a tatárok rabságába esett. A fejedelem, Virginás István és Kovásznai Péter református prédikátorok följegy-

¹ Tört. Tár, 1887. 714. l.

³ Új Nagy Iván, II. 259. l.

² Orsz. Lev. Gyfv. K. Liber Reg. 585. p.

⁴ Orsz. Lev. Gyulafehérvári Kápt. Cent. I. 39.

zése szerint,¹ Sámuel váltságára 300 tallér erejéig kezességet vállalt 1664 januárius 7-én. Sámuel ki is szabadult, de hogy a 300 tallért megfizette volna, arról a prédikátorok följegyzése nem szól, noha azok minden fizető mellé pontosan fölírták; *megfizette*. Pedig érte és öcsceért, Jánosért, édes anyjok lekötötte az enyedi piaczon lévő kőházát, a hozzá tartozó földekkel, szőlőkkel és rétekkel együtt. Barakonyi megszabadult a tatárok rabságából s ettől kezdve Erdélyben szerepet kezd játszani. 1661 szeptember 5-ikén azok között az urak között találjuk, kik Apaffi Mihályt fejedelemmé választják,² 1663-ban június 5-én egy oklevélen Alsó-Fehér vármegye jurátus nótáriusa gyanánt írja magát³ s valóban az is volt, mint ilyen szerepel a Teleki Levéltárnak több oklevelén Maros-Vásárhelyt.⁴ Feleségül vette Sárdi Dániel leányát, Zsuzsát, kitől egy leánya volt, Erzsébet, a ki később Sárközi Istvánné lett. Sárdi Zsuzsanna 1662 november 26-án kelt vallo-másában férjét, kinek itt *nagyenyedi* az előneve, mindennemű ingó és ingatlan javaira tótorának és kúratorának mondja⁵ s 1664-ből még levelez vele⁶. Meddig élnek együtt, nem tudjuk, de tény, hogy Sárdi Zsuzsanna 1670 előtt újra férjhez megy Borberekéi Istvánhoz, kitől két fia született, Gáspár, ki 1692-ben már 22 éves és öcsce, Dániel.⁷ Barakonyi Sámuel 1655 márczius 13-án még életben volt, egy ekkor kiadott oklevele megvan az Országos Levéltárban.⁸

Barakonyi Jánosnak, Sámuel testvérének, két fia maradt, Zsigmond és Ferencz, kik 1689 nov. 24-én kelt peres iratban perelnek.⁹ Ez a Ferencz azonban 1658—1655 között, mikor a mi Ferenczünk könyvét írta, még életben sem volt, vagy csak igen kicsiny lehetett.

Az erdélyi Barakonyiak közül a mi Ferenczünknek Sámuel ágával volt sűrűbb összeköttetése. Különben rajtuk is betelt a magyarországiak sorsa: hamarosan kihaltak s b. Apor Péter már a XVIII. század elején kihalt családnak mondja.

¹ Eredetije a báró baranyicskai Jósika család hitbizományi levéltárában Kolozsvárt.

² Erdélyi országgyűlési Emlékek, XII. 531 l.

³ Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára, Czímeres levelek.

⁴ Teleki Sándor-féle 259., 827., 1473., 1630., 1740., 1859. számú levelek.

⁵ Gyfihvári Kápt. Orsz. Lev. Protoc. nem. laede 19.

⁶ Teleki Lev. 1584. sz.

⁷ Orsz. Lev. Gyfihvári Kápt. Protoc. Georgii Csicsói, 557. 559.

⁸ Kolos m. Conv. Prot. Majus Q. p. 132.

⁹ Orsz. Lev. Gyfihvári Kápt. Protoc. G. Csicsói, 588

III.

A Barakonyi-család történetének ez a nagyon vázlatos és sok hézagot mutató rajza talán nem annyira magára a családra jellemző és érdekes, mint inkább a korra, melynek előterében szerepelt. A közép-nemesség egymás után bocsát ki új meg új családokat a haza szolgálatára és a nemzeti történet színére. Nyugodt fejlődés alatt a főtérre kerülő család egyenletes és emelkedő pályának indul. A család alapítója nemcsak nevet szerez, de vagyont is gyűjt és utódaira már tradíciót és kötelességeket is hagy. Az egymást követő nemzedékek családi köre és szerepe szélesebb körre terjed, majd állandóvá válik, hogy az alapítótól rá maradt hagyomány értelmében a hazát mind hívebben szolgálja. Nemességünk köréből a nemzet szolgálatára kiemelkedő családok sorsa azonban zivataros századaink alatt nagyon is viszontagságos volt. Erősödésre, terjeszkedésre, vagyonban és súlyban való gyarapodásra, vagyis mind arra, a mi a családok nyugodt fejlődését és fennmaradását biztosíthatná, sem idejük, sem alkalmuk nem volt. Így azután a nemzet sorsát intéző nemesség élete és szolgálata sem lehet állandó tényezője és biztos támasza a nemzet fejlődésének. Az uralkodó osztály zömének folytonos hullámzása és esélyektől függő alakulása miatt a nemzeti társadalom megszilárdulása és a tőle irányított nemzeti lét fejlődése sem lehetett rendszeres és határozott jellegű.

Ez a tapasztalás sok mindent megmagyaráz és sok jelenség okát fejt meg. Barakonyi Ferencz életére vonatkozólag megmagyarázza, hogy miért tudunk róla és működéséről oly keveset; hogy családja története miért olyan hézagos és annak élete miért olyan rövid. A Barakonyiak szinte történeti családjaink típusául tekinthetők. A XV. században feltűnő, vagyont gyűjtő és szerepet játszó, utóbb hamarosan szétváló és gyorsan kiháló Barakonyiak sorsa csodálatosan egyezik azokéval a családokéval, melyekkel rokonsági összeköttetésbe kerülnek. E családok történetére vonatkozó följegyzések és genealógiai táblák hiányaikban szinte törvényszerű következetességet mutatnak. Barakonyi Ferencz például nem szerepel a Sulyok-genealógiában, noha Borbálának ¹ férje volt. A Merse családnak gondos leszármazási tábláját kivéve, talán egyetlen családnak, mely a Barakonyiakkal rokoni összeköttetésben állott, sincsen megbízható nemzedékrendje. Genealogusaink e családok tagjai közül egyet kettőt ha ismernek, némelynek csupán nevét tudják, másnak viszont csak későbbi korból való történetét ismerik. Szóval ama rokoni és atyafiságos nemesi társadalomból és annak életéről olyan zavaros és hézagos

¹ Sulyok Borbála nagyapja, Sulyok István (III) unokaöccse volt Sulyok Annának, Balassa Bálint édes anyjának.

képet rajzolnak, hogy e rajzból alig ismerünk meg mást, mint azt a nehéz és bizonytalan időt, mely fölöttük elviharzott; azt a sok ellentétet és érdeket, mely őket szétválasztotta; azt a sok rázkódtatást, melyben részök volt és végül a nemzeti létnek azt a nyughatalan és mostoha állapotját, mely azokat rendszeres fejlődésükben megakasztotta. A Meszesy, Sarnyai, Kozma, Kovács, Pogonyi, Monaki, Vécsey, Balajthy, Becskeházy, Szabó és Czéczey családok, melynek tagjaival a Barakonyiak összeházasodtak, részben korán kihaltak, részben elvesztették jelentőségüket, részben pedig alig kapnak a kor történetében szerepet, vagy csak rövid ideig vannak előtérben. Hozzá kell még vennünk, hogy mind e családok csak a XVI. század táján kerülnek elő és vesznek részt a nemzet sorsának intézésében. Addig, ha éltek is, csak kisebb körben érvényesültek. A XVI. század a politikai és vallási kenyértörés idején minden nemesi családot határozott színvallásra kényszerített és az egymással szemben álló ellenfelek minden egyes egyének és családnak értékét nyilvántartották és szolgálatát számon vették. Ez időtől kezdve az első honfoglalók és a királyi udvar körében meghonosodott arisztokraták mellé a nemzet sorsának intézésére a köznemességnek olyan hatalmas tömegei sorakoznak, hogy egyszerre megváltozik az addig zárkozott uralkodó osztály összetétele. Az államot föntartó magyar faj benyomulása az államot kormányzó kiváltságosak társaságába a XVI. század folyamán történt meg; viszont azonban az új szerepében még ingadozó és történeti múlttal nem dicsekvő új társadalmi osztály sorsa is a XVI. században van a legnagyobb próbára vetve. Valóban e század szüli és temeti a magyar nemességnek fölbukkanó új rétegeit és a következő század viharai és küzdelmei között csak igen kevés új család tudja nevének és vagyonának fönmaradását biztosítani.

A hadi és katonai szolgálat, bár a leggyorsabban emelhet föl, sok kockázattal jár. De ha kedvező is az egyénre, annál kedvezőlenebb a családra. A politikai pálya kevesek előtt nyílik meg, a közszolgálatnak más ágai inkább terhesek, mint kecségtetők: az udvar a nemzeti eszmény föladását jelenti. A papi pálya felekezeti viszonyaink szerint az egyén emelkedését és a család eltűnését jelenti a katolikusoknál és az egyén szegénységét, de a család tovább élését az új hit követőinél.

E kor társadalmának szakadozottsága és folytonos hullámmzése mögött a történetből jól ismert viszontagságokat kellene meglátnunk még akkor is, ha köztörténetünk folyása előttünk ismeretlen volna. A családok fölkapaszkodása és züllése mögött a pártokra szakadt és egymástól elvált nemesi rendet észlelhetjük, az egyének küzdelmében a tülekedés és törtetés örvényeit és erkölcsstanát, az egyének és családok

szeszélyes érvényesülésében és hiányos nyilvántartásában pedig az irányok, eszmények és az uralkodó áramlatok ingadozását és bizonytalanságát kell megjegyeznünk. Ez okból nem lehet csodálkozni azon, hogy e korra és ennek embereire vonatkozó ismereteink és emlékeink szórványosak. De megnyugtató, hogy azok, kik a nemzeti szellem és műveltség képviselőiül tekinthetők, az írók, papok és költők, nem merülnek el a feledékenység tengerében, hanem műveikben tovább élnek és maguknak emléket állítani elég erősek. Igaz, hogy magánéletükre legtöbb adalékot pöreikből nyerünk, de viszont hánynak emléke él pöreiben s anélkül, hogy egyéniségéből más, mint a neve, megmaradt volna?

Barakonyi Ferencz is mindaddig csak név volt és egyszerű nemes míg költeményei elő nem kerültek. Ezentúl, bár életének adatai meglehetősen hiányosak, kiemelkedik és érdeklődést kelt maga és talentuma iránt a késő utódokban is. Balázs ágának ő ugyan az utolsó fitagja, de ő egyben az első, kivel e család az irodalomban helyet foglal.

Minden valószínűség szerint a vitézi életre adta magát. Atyja a királyi ház szolgálatában állott, őt magát a kassai kapitány emberei között találjuk. Először Thökölyi Zsigmond körében tűnik föl, később a szatmármegyei nemes urak társaságában, utóbb a magyarországi hadak vicze-generálisának, gersei Pethő Zsigmondnak lesz bizalmas emberévé, ki őt kedvelt hívének vallja és számos szolgálatát veszi igénybe. A családi hagyomány ereje és apja védő szárnyai alatt indul az életnek, mely rá nézve még később is emlékezetes ifjúsággal folyt, mint maga mondja:

Sok próbákkal folyt életem s halálom
Nyerességgel károm.

Hol vitézkedett, hogyan emelkedett, adatok hián, csak találgatni lehet. Akkor tűnik föl először neve, mikor megházasodik. Leksei Sulyok Bóra, a királpárti Sulyok családból Hartay Andrásnak 1646 táján elmaradott árvája, körülbelül 1650 táján lett feleségévé. Az özvegynek sok mindenféle pöre volt s a róluk fenmaradt regesztákban¹ 1646—1649 között még mindig özvegyként szerepel, viszont azonban Kőrös György följegyzéseiből tudjuk, hogy 1650-ben már Barakonyiné.² Ettől kezdve Sulyok Bóra pöreiben már az ura szerepel, sőt innentől kezdve, magának Barakonyinak vannak birtokrendezési pörei és szerezni is kezd. 1650-ben a torna-megyei Nádasnak egy kúriáját veszi meg Fekete

¹ *Barna Mihály* gyűjteményében a *Drugeth* és *Fekete* családokra vonatkozó regeszták között, a jelzett évek alatt.

² *Századok*, 1875. 318. l.

Erzsébettől, melynek birtokába Nikházy István ellentmondása daczára is beiktatják.¹ 1651-ben pedig leteszi felesége helyett a gálszécsi részirtokért rájuk eső összeget, melynek visszatartásáért Rákóczy Györgyné Lorántffy Zsuzsánnát ismételten sűrgeti². Vagyoni viszonyainak rendezését jelenti örökségének biztosítása, melynek eredményeként 1655-ben feleségével együtt birtokukba veszik a tornai vár nemesi kúriáját és Becskeháza és Nádasd helységekben fekvő birtokukat. Ez utóbbira olyképpen egyezik meg felesége családjával, hogy csak akkor szállhat feleségére, ha a Barakonyi család kihal.³

A szerző és vagyonosodó nemes alakja mutatkozik e birtokügyi bajoskodások mögött s a gondos gazda abban a tényben, hogy szerteszórt birtokait folytonosan gyarapítja és növeli. 1656-ban Ungmegyében szerez birtokot,⁴ 1669-ben pedig vejével köt egyességet, hogy az neki 9040 forintot adjon kölcsön és ezért kötelezi magát arra, hogy leánya, Klára halála esetében vagy az összeget, vagy a rajta vásárolt birtokokat neki visszaadja.⁵ Ung, Ugocsa, Torna, Zemplén, Borsod, Szabolcs, Bihar, Abauj és Gömör vármegyékben szétszórt birtokait 1670-ben újabb birtokokkal tetézi, mikor Lipót királytól, bizonyára hasznos szolgálatai elismeréséül, a szabolcsi Téth és Nagyfalú részirtokokat királyi adományul kapja.⁶

Ez utóbbi birtokok Edenffy Lászlónénak, Gyulai Krisztinának, elhalálózása után szállottak vissza a királyra. Ekkor már Pethő Zsigmond udvarában van és ipa a régebben Thökölyi mellett fegyvert forgató és a király ellen kuruczkozó Gyulai Ferencznek. Barakonyi úgy látszik, nem csak védelmébe vette, hanem meg is becsülte vejét, kit régebbi pártállása miatt a gyanú nem hagyott el egészen. Nemcsak, hogy az ugocsai Akli birtokot hozományként kezére bocsátotta,⁷ hanem biztosabb helyre, a Gyulaiak ősi birtokára, Marosnémetibe, küldte el és e végre neki (1670. december 21-én) menedék-levelet is szerzett.⁸ S mikor már a Gyulai Krisztina halálával fölszabadult birtok ügye előkerült, hihetőleg közbe vetette magát, hogy ez a Gyulai-vagyon idegen kézre ne kerülhessen. Mivel ezt egyenesen Gyulai Ferenczre iratni alig lehetett, mert föltűnő lett volna, hogy a régebben kurucz vitéz kapja,

¹ *Barna Mihály* gyűjteményében Elenchus Rajcsanianus, Fasc. 69. Jászói levelek.

² *K. Papp Miklós*, *Történelmi Lapok*, II. 979. l.

³ Elenchus Rajcsanianus, XVI. Jászói levelek.

⁴ Magyarország Vármegyei és Városai. Zemplén. 23. l.

⁵ Gróf Gyulai—Kuun levéltár; Erd. Nemz. Múzeum.

⁶ Elenchus Rajcsanyianus, Tom. I. 54. l.

⁷ *Történelmi Tár*, 1896. 712. l.

⁸ Gróf Gyulai—Kuun levéltár.

kivihető volt Barakonyi Ferenczen keresztül, kinek hűségében kételkedni nem lehetett és a ki egyben biztosítékul is szolgálhatott arra, hogy Gyulai a király hűségében megmaradjon.

E vázlatos adatokból a királynak hű szolgája, a szerző és okosan gyarapodó nemes és a közéletben szereplő hazafi képe alakul ki. Bizonyára előkelő helyet biztosított magának és leányai férjhez adásával rangjához illően gondoskodott leányairól. Ezt a képet kiegészíti, mondjuk, ez életnek nemesebb és maradandóbb tartalmat ad költeményes kötete és irósága. Az utolsó két adat, melyről forrásaink szólnak, éppen iróságára vonatkozik. 1663-ban Monaki Zsuzsannától búcsúzik és 1674-ben, Torna várában írja Zrinyit sirató versét.¹ Mivel ez a vers május 30-án kelt és ez év augusztus 11-én született unokája,

*Írtam Torna Várában Pünkösd Havanak Harmadik
Nappján Egy Hétig az Hétven. Nőgy. Éjjelidőben.
Zmoj 674. J. 30. Máj Barakonyi Ferencz*

gróf Gyulai Ferencz, a későbbi híres generális, könnyű föltenni, hogy reménységben levő leánya látogatására ment Tornába.

Ettől kezdve Barakonyi Ferenczről elhallgat az írás. Elhallgat családjáról is. Az erdélyi ág tovább él ugyan, mint a Ferencz ágán kihaltó magyarországi, de nem sokkal.

Két századra visszanyúló történetükben csak a név szerint ismertek emléke maradt meg. Közöttük csak Ferencz alakja érdekel, mert benne XVII. századi líránknak vonzó és kedves alakját látjuk.

Költeményeinek véletlenül ránk maradt kéziratában igazi, kész lírikust kell fölismernünk. Lirájának általános megítélésére azonban nélkülözzük életének és viszonyainak közelebbi ismeretét. Ez okon sem valódi, sem teljes képet nem rajzolhatunk lírai egyéniségéről. Meg kell elégednünk azzal, ha nagyjában vázolhatjuk tehetségének körvonalait és megjelölhetjük helyét líránk történetében.

Költeményei Monaki Zsuzsannáról, Hosszú Máriáról, kit másként Marinkának is nevez, egy Anuczka, egy Kata és egy Erzsébet vagy

¹ Az 1689-ben Fogaras várában tartott tanácskozás alkalmával említenek egy Barakonyi Ferenczet, ki Debreczeni Istvánnal együtt bizonyos katonai dolgok elvégzésére megbízatást is nyer. Ez azonban nem a poéta, hanem Barakonyi Jánosnak második fia. (Történeti Lapok. I. 330. I.)

Erzsóka nevű kegyesről szólanak. Egy szerelemnek énekei-e ezek mind s egy kegyesnek a régi poéták módjára adott nevei-e, vagy más és fellángolásnak okozói és eredményei, mai értesülésünk szerint alig dönthető el. Egy bizonyosnak látszik, és pedig az, hogy a 6—8. számú énekek körül egy bucsúzó és reménytelen szerelem dalait lehet csoportosítani és hogy e dalok Hosszú Máriához látszanak szólani. De sem Máriáról, sem a költőhöz való viszonyáról nincsenek közelebbi adataink. Monaki Zsuzsánnától bucsúzó énekét helyzet-dalnak kell fölfognunk. Vajjon a Máriáról szólók is ilyenek-e, vagy csakugyan saját élményeinek viszhangjai-e, megint csak találgatásra ad alkalmat. Anuczka és Erzsóka éppen úgy nevek és még nem fogható alakok, mint Kata, noha róluk egyformán meleg közvetlenséggel énekel és hangjának rezgésében mintha az érzés ereje árúlna el magát. Kegyesei és a róluk szóló énekek, kézírata szerint, az 1658—1663 között lefolyt évekből valók. De Barakonyi már ekkor házas ember volt, csélcsap szerelmi kalandokra merészkedhetett ugyan s a kor szokása szerint különös lelki-furdalások miatt nem kellett aggódnia. Ha tette, bizonyára nem üthette volna, mert a vagyonos és az életet jól ismerő Sulyok Bóra szó nélkül még sem tűrte volna el, ha pedig közöttük ebből folyó torzsalkodás történt volna, annak Barakonyi költeményei valamelyikében nyomának kellett volna maradnia. Meglehet, hogy ezek a költemények korábbi időből valók és csak véletlen, hogy a kézirat külső körülményei miatt mutatnak a jelzett évekre.

Sem kegyesét vagy kegyeseit, sem szerelmét és élményeit nem áll módunkban meghatározni. De az föltűnik, hogy hangban és érzésben, formában és nyelvben kortársait messze meghaladja. Mindez arra a föltevésre is vihet, hogy lírája éppen olyan őszinte, mint Balassáé, de mindenesetre egyéni és sajátos. Sőt a mennyiben nem olvad bele korának általános érzéseibe, nem követi annak megszokott és kijárt útját; a mennyiben, néhány énekét kivéve, a legtisztább líra körében mozog s hazafias és vallásos érzése csak megcsillan, de nem válik általánossá vagy jellemzőbb vonássá költészetében: még azt is lehetne mondani, hogy a lírai szabadságnak és az egyéni öntudatnak merészebb képviselője, mint maga Balassa. Ezeket a dalokat kiemeljük a XVII. századból és állítjuk, hogy a kort megelőző szabadsággal és egy igazi lírikus ajakán születtek. Bennök és rajtuk sem a gondolat születésének, sem formába alakulásának nehézségét nem fogjuk észrevenni. Műformájuk és versbeli könnyűségük csak úgy meglep, mint érzéseik tisztasága és képeik plasztikája. Nyelvök gazdag és simulékony, formáik változatosak és egyes helyeken igen zenei jellegűek. Csak az a kár, hogy sok versét félbehagyja, hogy a művészi simítást el nem végzi. De még ezekben a töredékekben is mindenütt megérezik a gon-

doltnak és a belső formának átlátszó tisztasága, a mi nem minden költőt szokott jellemezni. Líraiságra az egész XVII. században nem találjuk társát. Először csak Balassával, utódai közül Amadéval és Csokonaival lehet egy sorba tenni.

Rimai János sokkal nehezkesebb és világi énekeiben is sokkal egyhangúbb, formáiban művészienebb és nyelvére és verselésére nézve kezdetlegesebb, Madách Gáspár, Radvánszky János és Beniczky Péter, elmaradnak mellőle és II. Balassa Bálint, ki amazok fölött és leginkább érezte a XVII. században szerencsésen megindult lírai fejlődést, szintén mögötte marad. S a későbbiek, b. Amade Antal, gr. Zrinyi Péter, gr. Koháry István meg sem közelítik, sőt Petrőczy Kata Szidónia sem állhat vele egy sorba. Amazok inkább a líra életére, mint fejlődésére bírnak jelentőséggel, Petrőczy Kata pedig nem versenyezhet vele hangjának gazdagsága, verselésének könnyűsége és kifejezésének plasztikája tekintetében.

A műköltők közül kiemelkedő Barakonyi a legszerencsésebb képviselője Balassa hagyományainak és rátermett folytatója a tőle indult fejlődésnek. Voltaképpen ő kapcsolja össze a XVI. századi lírát a kurucz költészettel, illetőleg ő érezteti a kurucz költészetet megelőző évtizedekből azt, hogy a népies líra tovább élt, noha gazdagabb természet nem ismerjük is. A mint Balassa a XVI. században a korabeli népies költészet és a sokféleképpen üldözött virágének jellemző vonásait és hatását őrizte meg költészetében, ugyan így Barakonyi is a XVII. században. A népiestől elvált műköltészet nem tud ugyan szabadúlni annak hatásától, de az iskola nyűgétől sem, ha szabad e korban költői iskolát emlegetni. Műköltészetünk a XVI—XVII. századokban valóban nagyon messze áll a népiestől. Ha Balassánk és Barakonyink nem volna, azt sem igen tudnánk megmérni, mekkora távolság férközött közéjük. Ez okozta, hogy a kurucz költészet szinte egyszerre emelkedik ki ismeretlenül maradt régi népies költészetünk rónájából, mint a magas Kárpátok a poprádi fensikből. Ez okozta, hogy Balassa költészetének ismerete előtt, ez egyszerre hatalmasan megnyilatkozó népies lírát nem tudtuk megérteni, illetőleg alakulását nem tudtuk megmagyarázni. Balassa költészete után azonban még mindig volt hézag a XVI. századi líra és a XVII. századi kurucz (népies) költészet fejlődésében, melyet apránként és szórványosan előkerülő adalékainkkal nem lehetett kitölteni. Barakonyi a maga csodálatos könnyűségével és teljesen szabadon fakadó líraiságával igazolja, a mit eleve is föl kellett tennünk, hogy a XVII. század első felében élő népies költészet éppen oly távolságban állott a műköltészettől, mint a XVI. századi Balassa idejében. Mert Barakonyin éppen úgy meglátszik annak hatása, mint meglátszott Balassán.

Balassa után csak a tanítványok és az utánzók törekvéseit szem-

lélhettük, de Barakonyiban Balassának igazi követőjét, vagy tanítványát kell látnunk. Azt, kiben nem az utánzásra törekvő becsvágy dolgozik, hanem kit a szabadon fejlődő és szabadon megnyíló tehetség jellemez.

Mennél bővebben foglalkozunk költészetével, csak annál jobban kell sajnálnunk, hogy sem egyéni vonásait, sem életének magyarázó eseményeit közelebbről nem ismerjük. Szinte rosszul esik följegyezni, hogy Barakonyi dadogó volt. *Bethlen* Miklós, ki meg sem álmodta, hogy egy tréfás levelével árulója lesz e gyöngeségének, írja Teleki Mihályhoz Murányból 1666 július 27-ről: „Most is Ba-ba-ba-rakonyi uramat Somlyóra cizálták s igen sajnálja, . . . azt mondja, nem mehet gya-gya-gya-kran olyan messze.”¹ Ha már ez a levél megmaradt, meg kellett említeni. Annál könnyebb lélekkel tehattük ezt, mert Barakonyi versei is megmaradtak és arra tanítanak bennünket, hogy költészetében szépen és nemesen hangzó nyelvünknek egyik mestere gyanánt áll elénk.

A dadogó és vitézkedő, vagyont szerző köznemes gyöngeségét a kedves lírikus talentuma fogja elfeledtetni.

Barakonyi Ferencz czimere.

¹ Dr. Gergely Samu szíves közlése.